

الولد الشفیق

اثری از شمند از اواخر دوران سلجوقیان آناتولی

(تألیف ۷۲۳ قمری)

علی ارطغرل^{*}

ترجمه: دکتر ناصرالله صالحی^{**}

پاداشت مترجم:

باشکست بیزانس در ملازگرد و مهاجرت تدریجی ترکان مسلمان به آسیای صغیر (آناتولی)، زبان فارسی که یکی از مظاہر باز و برجسته فرهنگ و مذهب ایرانی و اسلامی است، در قلمرو آناتولی رواج یافت. این زبان حی چند سده زبان رسمی و درباری سلجوقیان روم گردید. زبان فارسی که نزد ترکان پیشتر زبان شعر و ادب و امور اداری بود، در قلمرو حکومت هردوسلسله، صفویه‌ها کتاب نظام و نزد زبان فارسی نوشته شد. کتاب الولد الشفیق یکی از آن کتاب‌ها است که در سال‌های پایانی حکومت سلاجقه آناتولی، یعنی در سال ۷۲۳ قمری، توسط قاضی احمد نگیدی با استفاده از منابع مختلف عربی به فارسی ترجمه و تالیف شده است. با این که شماری از مهمترین منابع و متون تاریخ و ادب فارسی توسط دانشمندان ترک به نحوی شایسته تصحیح انتقادی شده و انتشار یافته است، این اثر تاکنون به صورت نسخه خطی باقی مانده است. خوب‌بختانه یکی از دانشجویان محقق اهل ترکیه که در حال گذراندن دوره دکترای تاریخ در دانشگاه نهم ایلول از میراست، چندسالی است که وقت خود را وقف تصحیح این اثر کرده است. ایشان تابه دیگو است راقم این سطور معرفی مختصر و مفیدی از الولد الشفیق به ترکی به قلم آورد که ترجمه آن به خوانندگان مختص تقدیم می‌گردد.

کوپرولی در کتاب
«تأسیس دولت
عثمانی» درباره اهمیت
«الولد الشفیق» در
روشن ساختن تاریخ
دینی و اجتماعی سده
هشتم آناتولی بحث
کرده است

در اهداء این کتاب‌ها به کتابخانه مذکور که موجب در دسترس قرار

گرفتن غیر درباریان شد، دارای اهمیت خاصی است.

محمد فؤاد کوپرولی در مقاله بسیار مفصل «منابع محلی تاریخ سلجوقیان آناتولی» راجع به کم شمار بودن منابع سلجوقیان و نیز اهمیت این منابع در روشن ساختن تاریخ این دوران به بحث پرداخته و به این جهت تمام منابع ذکر شده را به دقت مورد بررسی قرار داده است. وی در مقاله مذکور، کتاب الولد الشفیق را اثری «النطاقي»^۱ دانسته و مهم‌ترین بخش آن را قسمت‌های آخر بخش دوم و نیز مشاهدات و افکار مؤلف که در قسمت‌های مختلف کتاب خودنمایی می‌کنند، دانسته است.^۲

کوپرولی دریکی از کتاب‌های خود به نام تأسیس دولت عثمانی نیز بار دیگر درباره اهمیت الولد الشفیق در روشن ساختن تاریخ دینی و اجتماعی سده هشتم آناتولی بحث کرده است.^۳

بعد از کوپرولی، تنها کسی که درباره الولد الشفیق بحث مفصل‌تری نمود و مقاله مستقلی نیز به قلم آورد، محمد آلتانی کویین،^۴ بود. وی در مقاله‌ای با عنوان: «الولد الشفیق، منبعی جدید

الف: در باب الولد الشفیق

یکی از بادشاھان عثمانی به نام سلطان محمود اول (سلطنت: ۱۱۶۷-۱۱۴۲ق.) بایان این عبارت که: «من فرصت مطالعه ندارم و شاهزادگان نیز علاقه‌ای به مطالعه نشان نمی‌دهند، پس باید کتاب‌ها را در دربار حسنه نگرده و در خارج از سرای در دسترس مردم گذاشت»^۵ اقدام به تأسیس کتابخانه‌های فاتح، ایاصوفیه و نور عثمانیه نمود و بسیاری از کتاب‌های موجود در دربار را وقف این کتابخانه‌ها کرد. در میان کتاب‌هایی که به این طریق به کتابخانه‌های مذکور اهداء گردید، سه کتاب مهم مربوط به دوره سلجوقیان آناتولی نیز وجود داشت: «انیس القلوب» (ایاصوفیه، ش: ۲۹۸۴)،^۶ «اوامر العالانیه فی الامور العالانیه» (ایاصوفیه، ش: ۲۹۸۵)،^۷ «مسامیر الاخبار و مسایر الاخبار» (ایاصوفیه، ش: ۳۱۴۳)،^۸ «تورخان والده، ش. ۸۲۷»^۹ و «الولد الشفیق و الحافظ الخلیق» (فاتح، شماره قدیم ۴۵۱۹، شماره جدید ۴۵۱۸).^{۱۰} با توجه به شمار محدود منابع مربوط به دوران سلجوقیان آناتولی^{۱۱} که آن‌ها نیز در کتابخانه اختصاصی دربار عثمانی نگهداری می‌شدند، اقدام سلطان محمود

تصویر دو صفحه از
نسخه خطی کتاب
«الولدالشفیق»

بحث‌های مربوط به سلجوقیان و
مشاهدات و تدقیقات
شخصی قاضی احمد
نگیدی در کتاب
الولدالشفیق بیشتر از آن
جهت که منابع دوره سلجوقي
کم شمار است، دارای ارزش و
اهمیت بسیار است

هم‌چنین استاد ایروج افسار در مقاله «فهرستی از چهل مجموعه» به صورت مختصر الولدالشفیق را معرفی کرده است. توضیحات ایشان از آن جهت دارای اهمیت است که برخلاف محققان پیشین که همگی نسخه خطی موجود در کتابخانه سلیمانیه را معرفی کرده بودند، نسخه ای دیگر از الولدالشفیق را معرفی کرده است.^{۱۸} تا امروز اعتقاد بر این بود که نسخه موجود در سلیمانیه یگانه نسخه الولدالشفیق است. چراکه هیچ کس به وجود نسخه‌ای دیگر از این اثر اشاره نکرده بود. اما توضیحات و معرفی استاد ایروج افسار که بر مبنای نسخه ای دیگر صورت گرفته است، بر نادرستی این اعتقاد صحه می‌گذارد. در مقاله افسار که به معرفی نسخه‌ای خطی کتابخانه‌های مختلف اختصاص دارد، در ضمن ذکر فهرست نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه شخصی آقای حسن عاطفی در کاشان، از نسخه خطی الولدالشفیق نیز یاد می‌کند و راجع به این نسخه به آوردن آگاهی‌هایی می‌پردازد که دلالت بوجود نسخه‌ای دیگر از آن کتاب دارد.^{۱۹}

وی در معرفی این نسخه می‌نویسد: «الولدالشفیق: تألیف احمد بن موسی ختنی قاضی مترجم تواریخ که در سال ۲۳۳ به نام علاء الدین فخر ارغ جنکس خان و غیاث الدین وزیر (یعنی پسر رشید الدین فضل الله همدانی) تألیف کرده. نسخه مورخ ۷۴۱ هجری». ^{۲۰}

در ادامه این معرفی آمده است: «در ورق ۲۴۶ ضمن اخبار سال ۲۲۵ می‌نویسد که مصحوب عزالدین دانیال در نج giovان بود و حضرت رسول را در مدرسه و تربه اتابکان در دست دختر اندمین اتابک ایلدگز دیده بود». ^{۲۱}

نمونه‌ای از عبارت آن: «كتب تواریخ بازارستان مصر جامع است. هرچه خواهی آن جایابی و به دقت دخول به بازار مطالعه اخبار، عاقل از کدارهای نیک مقدمین آن چیز خرد که خرد پسندیده دارد و

درباره تاریخ سلجوقیان
ترکیه» می‌نویسد: «بآن که کوپرولی

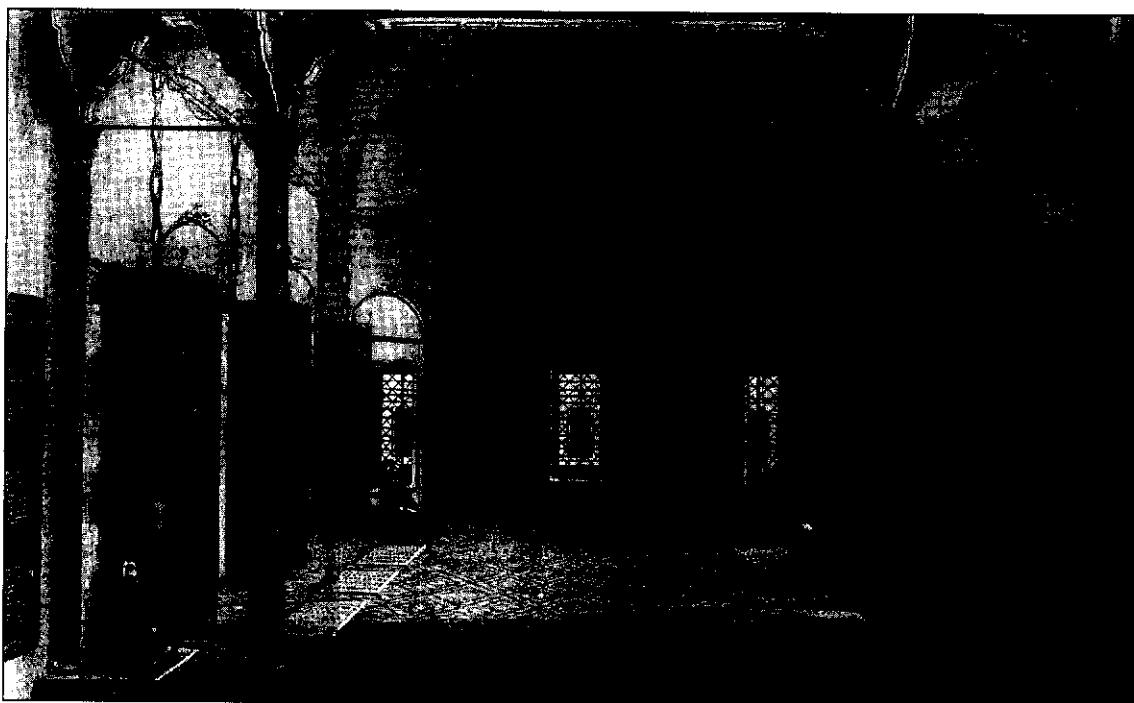
سال ها قبل به اهمیت این کتاب اشاره کرده

است، با این حال اثر مذکور هنوز به صورت دست نوشته باقی مانده و کسی اقدام به تصحیح و انتشار آن نکرده است.^{۲۲} کوپرولی در مقاله خود فهرستی از محققانی که در آثار خود از این اثر استفاده کرده اندرا ذکر نموده و در ادامه ضمن توصیف کلی کتاب، بیشتر راجع به بخش دوم آن (درباره «تاریخ اسلام و خاندان‌های مختلف از ظهور اسلام تا عصر مؤلف»)، بحث نموده است.^{۲۳}

از مورخان معاصر ترکیه که راجع به الولدالشفیق اظهار نظر کرده‌اند می‌توان به دو نفر اشاره کرد: یکی استاد اردغان موجبل و دیگری استاد اسماعیل آکا.^{۲۴} در پژوهش‌هایی که در دهه‌های اخیر درباره تاریخ سلجوقیان در ترکیه صورت گرفته است، با آن که در بیشتر آن‌ها به الولدالشفیق استناد شده و از اهمیت آن سخن به میان آمده است،^{۲۵} با این حال اثر مذکور کماکان به صورت دست نوشته باقی مانده و در معرض استفاده گسترده ترقار نگرفته است.

در ایران، برخلاف ترکیه، هنوز در هیچ یک از پژوهش‌های مربوط به تاریخ سلجوقیان از الولدالشفیق استفاده نشده است. با این حال تنها یکی دونفر از محققان و دانشمندان ایرانی در آثار خود، به صورت مختصر به معرفی آن پرداخته اند. از جمله محمد امین ریاحی در دو اثر خود، کتاب الولدالشفیق را با اندکی تفاوت معرفی کرده است.^{۲۶}

عبدالکریم گلشنی در مقدمه کتاب فرهنگ ایران در قلمرو ترکان... فهرستی از کتاب‌های مربوط به سلجوقیان آناتولی، از جمله الولدالشفیق را ذکر کرده است.^{۲۷} مهدی درخشنان نیز در مقاله «نشر زبان فارسی در ترکیه» به اختصار به معرفی الولدالشفیق پرداخته است.^{۲۸}

◀ کتابخانه عمومی
سلطان عبد الحمید
از کتاب: TÜRK DÜNYASI: KÜLTÜR ATLASI (C.3)

در حقیقت الولد الشفیق
یک اثر مستقل تالیفی
به زبان فارسی نیست،
بلکه قاضی احمد نگیدی
با گردآوری مطالب
مختلف از منابع عربی
موجود اقدام به تلخیص
و ترجمه آن‌ها به زبان
فارسی کرده است

کرده است. وی کتاب را با مقدمه‌ای به زبان عربی آغاز می‌کند (a1) -
(a2). سپس مباحث کتاب را به صورت موضوعی در پنج بخش می‌آورد. وی در آغاز هر بخش و گاهی در قسمت‌های دیگر کتاب رئوس مطالب اصلی بخش را ذکر می‌کند.^{۱۸}
مؤلف بعد از مقدمه، درباره علت تألیف این اثر به اختصار به
بحث می‌پردازد (a2 - a3). سپس اوصاف کسانی را که کتاب
بیان‌ها تقدیم شده به تفصیل بیان می‌کند (b4 - a3). با این حال
اسماً اشخاص مذکور را ناتوانش باقی می‌گذارد.^{۱۹} مؤلف سپس به
دغدغه‌های خود در نوشتن تاریخ و نیز فواید مطالعه تاریخ می‌پردازد
(a7 - a5).

مؤلف قسمت اصلی بخش نخست کتاب را با آوردن قصص انبیا
از حضرت آدم تا حضرت پیامبر اکرم (ص) شروع می‌کند (a6) -
(a67). وی در اوایل فصل، ابتدا بحث کوتاهی درباره فیلسوفان
یونانی ارائه کرده است. (b69 - b67). سپس اسامی عرف و حکماء
اسلامی (b69) و در نهایت اسامی پادشاهان ایران از کیومروش تا
یزدگرد را ذکر کرده است (b71 - b69). مؤلف در ضمن این مباحث
برای جلب توجه خواننده گاه اقدام به نوشتن مطالب عجیب و غریب
کرده است.

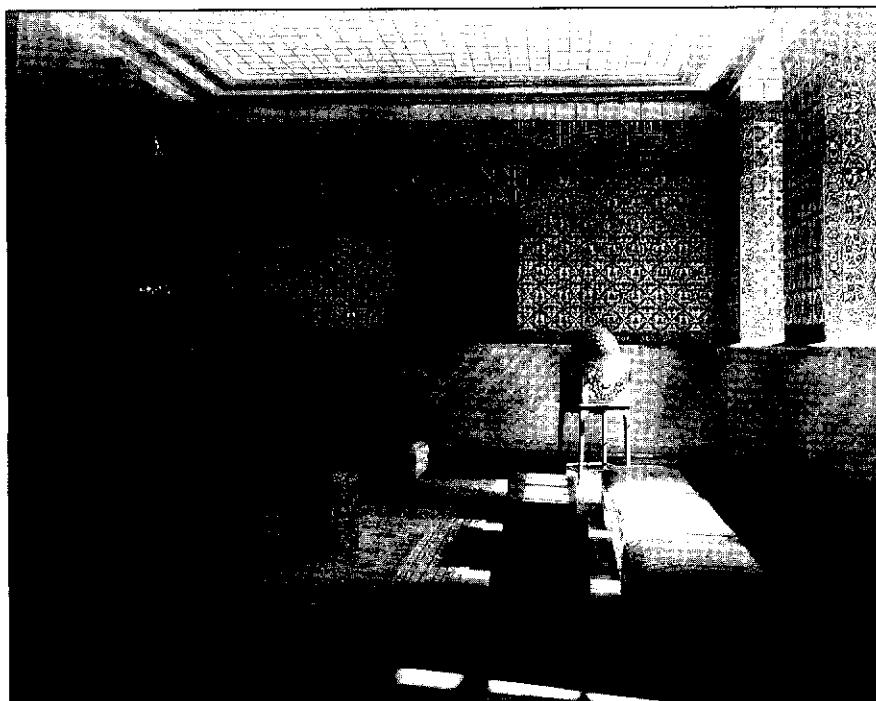
در بخش دوم کتاب (a72 - a156) بعد از یک مقدمه کوتاه
(a72) حوادث دوران بعد از هجرت پیامبر (ص) به صورت سال به
سال ذکر شده است. ابتدا دوران حضرت رسول (ع) به اختصار آورده شده
دوران خلفای راشدین و خلافت امام حسن (ع) است. (b73 - b72) و بعد
(b74 - a74). بعد از این مطالب حوادث مهم دوران خلافت
اموی (a86 - a99) و عباسی (a116 - a99) ذکر شده است.

در ادامه این بخش، بعد از ذکر خلافت خلیفه بیست و چهارم
عباسی (الطایع)، خاندان‌های اسلامی چون آل بویه، بنی حمدان،
اخشیدی، فاطمی و مرداسی معرفی شده‌اند (b116 - a129). سپس

مغبون نیفتند و عاقل متاعی بستاند که خسران را انگشت به دندان
گیرد.^{۲۰} از مباحثی که تا اینجا وردیم، دانسته شده که کتاب الولد الشفیق
آن گونه که شایسته است شناخته نشده و راجع به آن بررسی و تحقیق
بسنده‌ای صورت نگرفته است. به جز مقاله محمد آناتی کویمن که
پیشتر بدان اشاره شد، بیشتر ارجاعات و بحث‌های مربوط به این
کتاب در حد معرفی‌های کوتاه باقی مانده و هنوز بحث و فحص
مبسوط و عمیقی در خصوص ویژگی‌ها و محتوای این اثر صورت
نگرفته است.

ب: مشخصات نسخه خطی الولد الشفیق
نسخه الولد الشفیق که متعلق به کتابخانه سلیمانیه است،
هشت سال بعد از تألیف آن (۷۳۳)^{۲۱}، یعنی در سال ۷۴۱ قمری
توسط یوسف بن بنجارتین آلب ارسلان در دارالظفر آقسرای با خط
نستعلیق که چندان پخته و زیبا نیست، استنساخ شده^{۲۲} و دارای
۲۹۸ ورق بیست و سه سطری است. نوشته‌های بعضی از برگ‌های
نسخه به علت زردشدن بیش از حد کاغذ و نیز در اثر رطوبت که باعث
پخش شدن مرکب شده، تقریباً تاخونا شده است.^{۲۳} در متن نسخه بر
روی کلمات و جمله‌هایی که غلط نوشته شده، خط کشیده شده و
این‌ها همراه با کلمات و جملات جا افتاده در حاشیه نوشته شده
است.^{۲۴} نام کامل کتاب در دو صفحه نخست مقدمه که به عربی است
چنین است: الولد الشفیق و الحافظ الخلیق.^{۲۵}

ج: محتوای الولد الشفیق
در حقیقت الولد الشفیق یک اثر مستقل تالیفی به زبان فارسی
نیست، بلکه قاضی احمد نگیدی با گردآوری مطالب مختلف از
منابع عربی موجود اقدام به تلخیص و ترجمه آن‌ها به زبان فارسی

کتابخانه و قرانخانه سلطان محمود دوم
از کتاب: TÜRK DÜNYASI
KÜLTÜR ATLASI (C.3)

از دیدگاه نگیدی، تاریخ
آن گونه که پاره‌ای از مورخان
می‌اندیشند صرفاً متعلق به
«گذشته» و «حال» نیست،
بلکه زمان «آینده» نیز
می‌تواند از متعلقات مسائل
تاریخ باشد

منتظر است که آگاهی‌های گذشته و حال درجهت تنبه انسان برای یافتن راه آینده باشد. پس پرداختن به گذشته، حال و آینده در تاریخ نویسی برای آن است که انسان در حیات امروزی اخلاقی ترزندگی کند. با این وصف، موضوعات مورد بحث مؤلف درسه بخش مذکور از منظر تاریخ نگری این گونه قابل توجیه است که بخش اول و دوم تاریخ گذشته و حال است و قسمت عمده بخش سوم نیز با نگاه به «تاریخ مستقبل» به رشتہ تحریر درآمده است.

مؤلف در بخش چهارم (a256-b201) به مباحث شیبه آن چه در کتاب‌های سیره و مغایزی آمده، اشاره کرده است. از جمله با نگاهی متصوفانه به سیره، شمایل و غزوات حضرت رسول اکرم (ص) پرداخته است.

مؤلف در بخش پنجم یا آخرین بخش کتاب (a257-b298) به مسائل فقه و اصول می‌پردازد. البته این مباحث به صورت جدی و گسترده مورد بررسی قرار نمی‌گیرند، بلکه درباره نگاه مذاهب مختلف به این موضوعات به کوتاهی بحث می‌شود و عموماً نگاه اهل سنت (مذهب مؤلف)^{۳۳} مورد توجه بیشتر قرار می‌گیرد.

مؤلف در پایان کتاب، اسامی منابع مورد استفاده خود را آورده است.^{۳۴} البته علاوه بر این منابع، در لابلای مباحث کتاب نیز می‌توان به اسامی برخی دیدگاران منابع مؤلف برخور.

مؤلف در تمام این بخش‌ها، دیدگاه و آگاهی‌های جدیدی در دسترس قرار نمی‌دهد، او را واقع آگاهی‌های موجود در منابع را به نحوی گردیده و مختصراً اثر خود به فارسی ترجمه کرده است. منابع مورد استفاده او، به ویژه در میان اهل سنت، از منابع مقبول و امروزه از منابع معتبر و کلاسیک به حساب می‌آید. اخبار و روایات این منابع محور اصلی مباحث الولد الشفیق است. البته مؤلف موضوعات اصلی منابع فوق را بدون حشو و زواید آورده است. از این رو مباحث کتاب الولد الشفیق جنبه «دانره المعارفی» یافته و، بنابراین

بخط خلقی عباسی از خلیفه بیست و سوم (المطیع لله) شروع و خلفای دیگر عباسی موضوع بحث قرار گرفته است (b129-b137).

بعد از این مباحث، حوادث دوران مغولان، سامانیان و غزنویان (a138-a141) آمده است. این بخش با بحث درباره سلجوقیان بزرگ و سلجوقیان آنانولی پایان می‌یابد (a141-a156). مؤلف در بخش دوم، جدای از حوادث سیاسی، در هر جاکه مناسب دیده به ذکر اولاد، احفاد، ازواج و اقربای حضرت رسول (ص) پرداخته است. سپس به

ذکر امامی مجددان، امامان مذاهب، پیشوایان مذهب شیعه، متکلمان، فقیهان، قاریان، محدثان و مشایخی که در پایان هر صد سال ظهور کده‌اند، پرداخته است. مؤلف پیش از ورود به بحث سلجوقیان بزرگ و سلجوقیان آنانولی، ادعا می‌کند که پیش از این، کتاب مستقلی به نام سلیمانی نامه^{۳۵} تألیف کرده و مباحث مربوط به سلیمانی الولد الشفیق خلاصه آن کتاب است.

مؤلف در بخش سوم (b157-b198) ابتدا به موضوعات جغرافیایی و نجومی پرداخته است. از جمله شرحی از اقالیم، رودها، آب و هوا، ویژگی‌های شهرهای بزرگ و کوچک و مشخصات عالم ملکوت را آورده است (a157-b157). سپس به موضوعات دیگری از جمله نشانه‌های قیامت (a173-b173)، مرگ انسان، دوران بزرخ (a184-b179)، دوران قیامت (a184-b179).

مباحث این بخش به نوعی مبین دیدگاه مؤلف نسبت به تاریخ است. از دیدگاه او، تاریخ آن گونه که پاره‌ای از مورخان می‌اندیشند صرفاً متعلق به «گذشته» و «حال» نیست، بلکه زمان «آینده» نیز می‌تواند از متعلقات مسائل تاریخ باشد.^{۳۶} زیرا هدف نهایی از نوشتن تاریخ این است که با درک درست آن چه که در گذشته روی داده، راه و جهت صحیحی برای حال و آینده بیابیم.^{۳۷} از این روست که حیات آینده انسان در دوران بعد از مرگ و آخرت، در حوزه «تاریخ مستقبل» قرار می‌گیرد. بنابراین پرداختن به آخرت در تاریخ نویسی به این

▶ تصویری دو صفحه از نسخه خطی
كتاب «الولد الشفیق»

قاضی احمد
نگیدی پیش از ورود
به بحث سلجوقیان
بزرگ سلجوقیان
آناتولی، ادعامی کند که
پیش از این، کتاب مستقلی
به نام «سلجوق نامه» تالیف
کرده و مباحث مربوط به
سلجوقیان الولد الشفیق خلاصه
آن کتاب است

کیکاووس اول تقدیم شده است. در پایان این اثر راجع به غزنیان، سلجوقیان بزرگ و سلاجقه آناتولی مباحثی آمده است. این قسمت از اثر مذکور با شرح و توضیحات میسوط از سوی محمد فواد کپروولی در آخر مقاله مفصل «منابع محلی تاریخ سلاجقه آناتولی» منتشر یافته است.

۳- تاصر الدین حسین بن محمد معروف به ابن بی (وفات: حدود ۸۴۰ق.) در کتاب «الا وامر العالیه في الامور العالیه» که بنا به درخواست عطا ملک چونی به رشته تحریر درآورد، به نوشتن تاریخ سلجوقیان آناتولی از مرگ قلیچ ارسلان دوم (۵۸۸ق.) تا سال ۷۲۹ پرداخته است. این کتاب نخستین بار در سال ۱۹۵۶ میلادی به کوشش عدنان ارزی از سوی بنیاد تاریخ ترک به صورت عکسی به چاپ رسید. مُرسِل اوز ترک با ترجمه‌های ترکی، در دو جلد ادامه به چاپ آن کرد (۱۹۹۸). اثر ابن بی در فاصله سال‌های ۶۸۷-۶۸۰ مختصر شده و این مختصر در سال ۱۹۰۲ از سوی هوتسما در لیدن منتشر یافت. محمد جواد مشکور این مختصر را با عنوان «اخبار سلاجقه روم» در سال ۱۳۵۰ در تهران منتشر ساخت. گفتنی است که اثر ابن بی در دوره سلطان مراد دوم عثمانی توسط یازیجی زاده علی به صورت مختصه به ترکی عثمانی ترجمه شده است.

۴- کریم الدین محمود بن محمد آقسرایی، کتاب «مسامرة الا خبار و مسایر الا خیار» را که در چهار قسمت تدوین کرده در قسمت پایانی آن به حوادث سلجوقیان آناتولی تا سال ۷۲۳ قمری پرداخته است. این اثر به والی ایلخانی آناتولی، تیمور تاش، تقدیم شده است. عثمان توران در سال ۱۹۴۴ میلادی کتاب مزبور را تصحیح انتقادی نموده و با مقدمه‌ای مفصل منتشر نموده است. انتشارات اساطیر در تهران کتاب مزبور را در سال ۱۳۶۲ عیناً و بدون ترجمه مقدمه و تعلیقات ترکی آن افست نموده است. این کتاب چند ترجمه به ترکی منتشر یافته است.

۵- قاضی احمد نگیدی (ختنی) «الولد الشفیق» را در سال ۷۳۳ تألیف نموده است، به همین سبب او امکان درک سال‌های پایانی

آگاهی‌های جدیدی افزون بر اطلاعات منابع مذکور در اختیار ما قرار نمی‌دهد. اما از نقطه نظر مباحث تاریخی، باید گفت که، بحث‌های مربوط به سلجوقیان که در قسمت پایانی بخش دوم آمده و نیز مشاهدات و تدقیقات شخصی مؤلف که در جای جای کتاب دیده می‌شود، بیشتر آن جهت که منابع دوره بحث کم شمار است، دارای ارزش و اهمیت بسیار است. بنابراین می‌توان گفت که الولد الشفیق به جهت ماهیت دایرۀ المعارف گونه‌ای که دارد از جهات سیاسی و اجتماعی و دینی اثری است ارزشمند، به ویژه از جهت تجارب شخصی مؤلف که عمدها ناظر بر تحولات دینی و اجتماعی دوره خود است. از این رود تکمیل آن دسته از منابعی که در زمینه‌های فوق دارای خلاصه‌های محسوسی هستند، می‌تواند مفید باشد. در پایان گفتن این نکته ضروری است که در معرفی حاضر مجال پرداختن به ویژگی‌های زبانی الولد الشفیق نبود، اما این اثراز جهت زبان و ادب فارسی، به ویژه آثار فارسی که در خارج از قلمرو ایران به رشته تحریر درآمده، نیز حائز اهمیت است. نثر این اثر به جهت آن که تأثیف و ترجمه از منابع عربی است، تفاوت بارز و آشکاری با منابع و متونی دارد که در آناتولی به فارسی نوشته شده است.

پی‌نوشت‌ها:

* دانشگاه دوقوز (نهم) ایلوی، دانشکده الهیات، گروه تاریخ و هنرهای اسلامی، ازمیر، ترکیه.

** دکترای تاریخ از دانشگاه تهران

1-Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, Yay: Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. III-IV.

۲- این اثر توسط قاضی برهان الدین آنی (ابو منصور بن مسعود) تالیف شده و در سال ۸۰۶ قمری به حاکم سلجوقی آناتولی عزالدین

- اوچدیه» تألیف دکتر میکاییل بایرام، این اثر به فارسی ترجمه و از سوی نشر مرکز به چاپ رسیده است. مؤلف در بخش‌های مختلف این کتاب باره‌ها «الولد الشفیق» استناد کرده و براحتی آن تأکید کرده است.
- ۱۵- محمد امین ریاحی، نفوذ زبان و ادبیات فارسی در قلمرو عثمانی، تهران ۱۳۵۰، صص. ۱۷-۲۶؛ همین مؤلف، زبان و ادب فارسی در قلمرو عثمانی، تهران ۱۳۶۹، صص. ۱۳۹-۱۴۰.
- ۱۶- عبد‌الکریم گلشنی، فرهنگ ایران در قلمرو ترکان اشعار فارسی نعیم فراشی شاعر و نویسنده قرن نوزدهم آلبانی، شیراز ۱۳۵۴، ص. .IIIX.
- ۱۷- مهدی درخشان، نثر زبان فارسی در ترکیه و شناسانیدن چند کتاب، مجموعه سخنرانی‌های دومین کنگره تحقیقات ایرانی (مشهد)، ۱۱ تا ۱۶ شهریور ماه ۱۳۵۰)، جلد اول، به کوشش حمید‌زین کوب، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد، مشهد ۱۳۵۱، ص. ۱۰۰.
- ۱۸- ایرج افشار، «فهرست اجمالی چهل مجموعه»، میراث اسلامی، ایران دفتر پنجم، ناشر: رسول جعفریان، قم ۱۳۷۶، صص. ۶۱۸-۶۱۷.
- ۱۹- برای دسترسی به نسخه مذکور جهت مقابله و تکمیل نسخه سلیمانیه که در دست تصحیح است با آقای حسن عاطفی و آقای ایرج افشار گفتگو شد، اما این تلاش به نتیجه ای نینجامید، زیرا آقای حسن عاطفی اظهار داشتند که چنین نسخه‌ای هیچگاه در کتابخانه شخصی ایشان موجود نبوده است. به همین جهت با آقای ایرج افشار تماس حاصل شد تا محل دقیق نسخه در میان «فهرست اجمالی چهل مجموعه» مذکور مشخص شود، اما به علت عدم دسترسی ایشان به یادداشت‌های اولیه مقاله، این امکان برای روشن شدن محل نسخه بی‌نتیجه ماند. با این حال راقم این سطور از دست یابی به نسخه ای دیگر از این اثر که سه سال وقت صرف تصحیح آن نموده است. نامید نیست. از این رواز خوانندگان عزیزی^۴... را از وجود نسخه دیگری از الولد الشفیق مطلع سازند بی‌نهایت سپاسگزار خواهیم بود. به این منظور در صورت امکان با باکتاب ماه تاریخ و جغرافیا و یا به طور مستقیم با نگارنده تماس حاصل کنند.
- (ali.ertugrul@deu.edu.tr)
- ۲۰- برای مقایسه نگاه کنید ۷.b: چنین گوید بنده مؤلف نحیف احمد قاضی نبیره ختنی ماضی مترجم تواریخ مضبوط از کتب مغبوط و حواشی مخطوط بتقیید مربوط و تفاسیر سیر و افاصیص غیر و عبر اصحاب هنر و شوارد در و غایب تأویلات کلام سبیحانی و عجایب تعویلات مستدیرینی مکی مذنی و منتشر حکم و مسطور کلم و ملتقیات نقبا و مستملحات ادب و مختارات بلغا و فضحا و مشروقات جماهیر نصحا و معادن تواییف پردازان و دفاتیر سوالف نویسان و محزونات مضنوں به ناظنون فیه و مرموزات ممدوحه ...
- ۷.v: مفخر ارغ جنکسخان خلاصه آل خاقان الخان بن الخان علاء الدنیاء والذین غیاث الاسلام والمسلمین قدوه الملوك والسلطانین من فی الارض اثیت الاصطین مجلاء عموم الراجحین جنجا(?) قیام الناجین سلطان بن سلطان ولا زالت سیوف اودائه لرؤس اعدائه ناسخة(?) و شموس سلطنت علی الكافه طالعه سامعه ...
- سلجوقیان آناتولی را یافته بود.
- ۶- «تاریخ آل سلجوق آناتولی» از جمله یکی دیگر از منابع محلی تاریخ سلاجقه آناتولی است. این اثر از ورود طغل بیگ به بغداد (۴۴۷) شروع می‌شود. و مشتمل بر تاریخ دوران اولین پادشاه سلجوقی آناتولی سلیمان شاه (۴۶۱) تا سال ۶۹۷ است. این اثر نخستین بار توسط فریدون ناذ اوژلوك در آنکارا همراه با ترجمه ترکی آن و به صورت عکسی انتشار یافته است (۱۹۵۲). اثر مذکور همراه با اخبار سلاجقه روم (تألیف این بی بی) توسط محمد جواد مشکور در تهران انتشار یافت (۱۳۵۰). این اثر بار دیگر به صورت مستقل توسط نادره جلالی و از سوی نشر میراث مکتوب در سال ۱۳۷۸ انتشار یافت.
- ۷- کوپرولی با به کار بردن این واژه ماهیت گردآوری شده و ترکیبی بودن کتاب مذکور را نشان داده و برآن انگشت تأکید نهاده است.
- 8-Mehmed Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklular? Tarihinin Yerli Kaynaklar?", Belleten, Cilt VII/1, s.25-27, Ankara 1943, s. 391
- لازم به ذکر است که مقاله مفصل کوپرولی توسط «جی. لیزر» با یافته‌ها و افزوده‌های جدید با مشخصات زیر به انگلیسی ترجمه شده است:
- 9-G.Leiser, The Seljuks of Anatolia, their history and culture according to local Muslim sources, Salt Lake City 1992.
- Köprülü, Osmanli Devletinin Kurulusu, Ankara 1972 (2. bask?), s. 54-5.
- ۱۰- برای آگاهی از تأثیفات کویمن دریاب تاریخ سلجوقیان آناتولی نگاه کنید به مقاله «نگاهی به سیاستهای چاپ ترکیه، از مظفر نسخه شناسی» نوشته علی ارطغرل، (ترجمه نصرالله صالحی)، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، س. ۸۶-۸۷، ش. ۸۶-۸۷، ص. ۴۲-۴۳.
- 11-Mehmed Altay Köyten, "Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak: el-Veledü's-sefik", Belgeler Dergisi, Cilt XV, Sayı 19, Ankara 1993, s. 2-4.
- ۱۲- کویمن، مقاله مزبور، ص. ۲۲-۵.
- 13-Erdogan Merçil, "Selçuklular Dönemi ile ilgili Türkiye'deki Kaynak ve Arastirmalar", iran ve Türkiye Arasındaki Tarihî ve Kültürel İliikiler Konulu Makaleler Mecmuas? 1, Tahran 2002, s. 26; ismail Aka, "Mogollar ve Timurlular Devri ile ilgili Türk Kaynaklar?", iran ve Türkiye Arasındaki Tarihî ve Kültürel İliikiler Konulu Makaleler Mecmuas? 1, s. 60.
- هر دو مقاله مذکور به فارسی ترجمه شده است. نگاه کنید به: مجموعه مقالات روابط فرهنگی و تاریخی ایران و ترکیه، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و بنیاد تاریخ ترکیه، تهران ۲۰۰۲، صص. ۲۴ و ۵۶.
- ۱۴- به عنوان نمونه نگاه کنید به کتاب «اوحد الدین کرمانی و حرکت

- ٣٠ - ن. ک. ٧. v. b١٤٠: و بعد از آن بقصصی که در کتب مورخ و مدونست ممالک مسطور از متصرفان مذکور بحضور سلطان محمود بن سبکتکین قرار گرفت پس از آن برسش سلطان مسعود بران موجب که در سلجوق نامه بندۀ قاضی مولف ببسیط تمام یا زور و من بعد خلاصه شکل اینجا هم ذکر خواهد شد
٣١. v. a١٤١: تنبیه بر اذکار سلجوقيان جون بیش ازین مجلدی کتاب سلجوق نامه بنام شریف امیرش مرحوم مغفور عیید شهید شمس الدین دندار بک بن حمزه نگیدی نورالله قبره ساخته بطول و عرض انجاعبارات ریخته
- ٣١ - ن. ک. ٧. v. a: بندۀ ضعیف را بحجه عظیم مُلزم کرده در خواست فرمود که عقیب فراغ از علم تواریخ بردو قسم ماضی ما دلّ علی زمان قبل زماننا می‌بینیم از اخبار اخبار و شرارقرون حالیه و حال دالّ بما نحن فيه از اینچه دیده بینیم و شنیده از افعال معاصران اقاصی و اوانی تحریر تحریم مستقبل آینده را ثالث قسمین مذکورین آورده از ذکر علامات قیامت مما عابر(؟) حصه الماضی والدى عبری خط المستقبل و موت آئی على کل شخص و سکرات و هول ان ودخول قبر و احوال بزرخ و حشر و نشر و مواقف محدود و باقی معلومات تا ذخول ثقلین بجنت و دوزخ...
- ٣٢ - ن. ک. ٧. v. a: انک بوقت تواریخ خوانی کاهی که بسطر کوته عمر سرد خود هم از وهم بهراست تاماً ذاکه و نیز از طول امل بدان عمل افتاده بنکاهان بی زاد و راحله بیابان دور بیان بزخ شیفته وار در آمده مجال رجُعی بدين صورت تخطیطی محال نماند.
- v. b٥: انک بهنکام مطالعه تخته داراً عمر تفکر پیش نهاده بنهاد ورزش آن معمم نظر کرد اکر بشایستگی مقیم دنیا بوده است مثل عمر شن بتوفیق از حق تعالی بخواهد و اکر نی نه اعنی و الافلا و هذه العبارة صناعة جمله الطاف حلافا لا هل الحلف والحالف
- v. a: انک قصص سالفان بحکم لقد کان فی قصصهم عبرة سوذمند منصوص است...
- ٣٣ - ن. ک. ٧. v. b٢٦٨، b٢٩٨، b٢٩٧. v. a٢٨٤: ماسینیان و نزد ماسینیان
- ٣٤ - b٢٩٨، b٢٩٧. v. a٢٩٨ و کاتب هذا الكتاب الجامع لاقابین العلوم و الذوقیه والتفاسیر الحقيقة والاحداد الصحيحه والاقاصیص الصريحیه والاقسام الدينیه المستخرجه من خلاصات زید کتب شتی(?) كالبدء لابی زید البخلی والتاريخ الشهائی و عرایس المجالس الشعائیی والتفسیر الكبير الامام المجتهد مولانا فخر الدین الرازی و الكشاف الزمخشري و جامع الاصول فی اقاویل الرسل و قوه القلوب لابی طالب المکی و رساله الاستاذ ابی القسم القشیری و احیاء العلوم للعلامة السعید ابی حامد الغزالی و حقایق العارفین الامام المجدد دین تاج الدین، والزیج النجومی والتقطیم العلی والتتمیم العلی و عقاید العقود و اصول الصابونی بانضمام العالمین و کتب الملل والنحل و نثر الدرو الفاظ الكفر لابی منصور الماتریدی ومناظرات الذبویی والمباحثات السنیی(?) و فروع الفقه من المؤلف القدسی و تشریح الطبی و کتب اخیر بطول ذکر فردا فردا ممای برید علی مایه کتاب معتبر فی الافق معتمد علیه صحه و متناه بالاتفاق
٤. v. b٤: مفخر آل الرشید جایز متصروفات المهدی و الرشید مبوء قصر المشید لا هل الدراسة حذار الرقبی العتید و السایق و الشهید مجدد تأییس الدنیا بالرأی السدید و الباس الشدید و الفضل المدید خواجه جهان مزار و مزور متوجهان غیاث الحق و الملہ و الدوله و الدین مغيث الاسلام و المسلمين ظهیر الملوك و الخواصین خلاصه الماء و الطین ما علت رایات الوزارة علی النفس الوزارة وزاره الازاره فی الازاره...
- برای آگاهی از تاریخ نوشتن کتاب به ارجاعات ٢١ و ٢٢ و نگاه کنید.
- ٢١ - برای مقایسه نگاه کنید. v. b٢٤٨: من بندۀ قاضی در نجخوان درون مدرسه و تربه آتابکان نای موی نبوی را زدست دخترانمین اتابک ایلذکر رحمة الله روز چهارم محرم سنه خمس و عشرين و سبعماهیه مصحوب مرحوم عز الدین دانیال دانه رحمة الله زیارت کرده معجزات نبوی ازان شمر پیدا دیدم صلی الله علیه محمد وآل وصحبه ...
- ٢٢ - برای مقایسه نگاه کنید. v. a: کتب تواریخ بازارستان مصر جامع است هر چه خواهی آنچا بایی و بوقت دخول بازار مطالعه اخبار عاقل از کردارهاء نیک متقدمین آن چیز خرد که خرد سیندیه دارد و مبغون نیقد و عاقل متعاری نستاند که از خسaran انگشت بدندان کرد...
- ٢٣ - ن. ک. v. b٢٩٧: وقد تم الفراج من تالیف هذا الكتاب المشتمل على الانواع المفصلة يوم الثالث عشر من شهر ذي الحجه آخر ایام التشريق أول ایام البیض بالتحقيق مختتم شهور، سنه ثلاث و تلثین وسبعمایه داخل صفة زاویه الصدر المغفور الوحیه المشکور نظام الدین احمد بن علی طاب مثواه و بل تراه(؟) بربض محروسه نکیده حمیت عن المکیده على بدی المؤلف القاضی المذکور...
- ٢٤ - ن. ک. a٢٩٨. v. a: هو العبد الضعيف الراجح عفو ربه اللطیف یوسف بن بیجار بن آلب ارسلان الهرقانی نجارا(؟) و الا قسر آلب دارا احسن الله عاقیبه و ادام له لمصلحة عقباء عافیته و وافق الفراج من نسخه بیاطن مدینه دار الظفر، اقسرا يوم احد الثانی عشر من شهر المکرم محرّم سنه احدی واربعین وسبعمایه
- ٢٥ - برگ هایی از الولد الشفیق که در اثر پخش شدن مرکب ناخوانا شده از این قرار است: b-a٤٩، b-a٥٢، b-a٥٧، b-a٦١، b-a٦٨، b-a٦١، b-a١٣٦، b-a١٣٣، b-a٨٣، b-a٧٦، b-a٧٣
- برگ هایی که قسمت هایی از آن ها ناخوانا است، ازین قرار است: b-a١٢٦، b-a١٢٣، b-a١٢٢، b-a١٢١، b-a١٢٠
- اگر نسخه دیگری از این اثیریافت شود که از کتابت بهتری برخوردار باشد به طور حتم می تواند در جیران نواقص این نسخه مؤثر واقع شود.
- ٢٦ - برای مثال نگاه کنید. a١٣٦، a١٨٣، a٢٧٨
- ٢٧ - ن. ک. v. a: هذا الكتاب الجامع المنقول المترجم من العربية الذریه الى الفارسیه الذریه مشتمل على خمس مجلدات وفيه من الفوائد لا يحصى و ان عدد الرمل و الحصى بالا حصاء و هو ذخیره کافیه و خیره و افیه شافیه لمن بعد المؤلف المذکور داخل الكتاب غیر مرد من الاولاد والاحفاد وبه ازاله الضفاین والاحقاد وهو المسمى بالولد الشفیق والحادف الخلیق
- ٢٨ - مثلان. ک. : b٧، a٩، a٢٢، a١٥٧، b٢٠١، b٢٥٧
- ٢٩ - نگاه کنید به زیرنویس شماره ١٩